

UČEBNÁ KNIHA
K POUŽITIU ŽIAKOV LUDOVÝCH ŠKOL

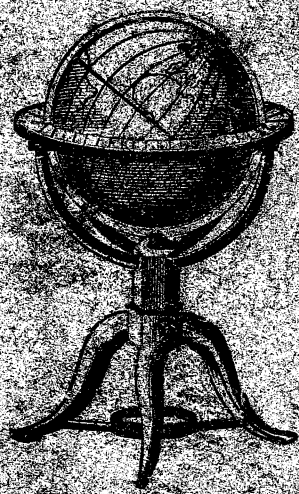
ZEMEPISNÁ KNIZOČKA

K POUŽITIU ŽIAKOV LUDOVÝCH ŠKOL

NAPÍŠAL

IVÁN GYÖRFFY

DEVIATE VYDANIE

V OSTRIHOMĚ 1896.

TIŠAROM A SKLADOM EUSTÁVA BUZÁRČIHO

Europa.

Afrika.

Iskola tudasdonna,
ZEMEPISNÁ KNIŽOČKA.

K UŽITKU ŽIAKOV LUDOVÝCH ŠKÔL.

(Překlad maďarské učebnice.)

NAPÍŠAL

IVÁN GYÖRFFY.

DEVIATE VYDANIE.

I. Györfy

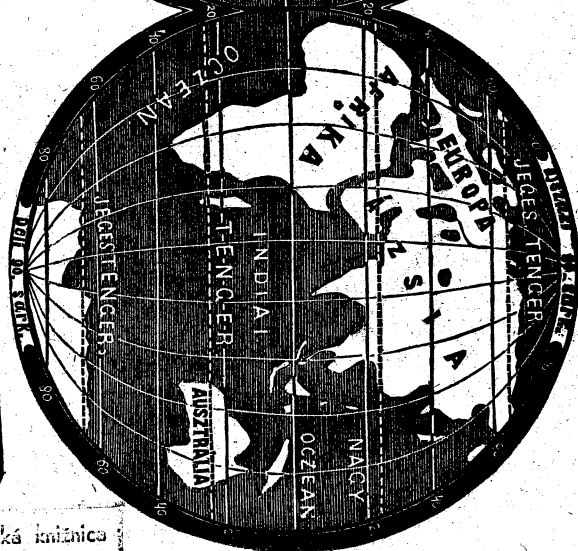
V OSTRIHOME, 1896.

TLAČOU A NÁKLADOM GUSTAVA BUZÁROVITSA.

Západná pologuľa.

Východná pologuľa.

Slovenská pedagogická knižnica
Bratislava

Sign.

Prir. čís. **168615**

452.3(1)(07.1)

I. Poznanie rodiska a jeho okolia.

1. Obec.

Chcejúc sa oboznámit s pôdou, znamenitejšími mestami, plodinami a obyvateľstvom našej drahej vlasti, začneme sa obzerať z toho miesta, kde sa dievky schádzajú s tým šľachetným úmyslom, aby sa tam mnoho dobrého a užitočného naučili. Toto miesto je škola.

Obec čili osada.

Blízko pri škole stáva obyčajne vysoké stavenie s vežou, kde sa veriaci ľud z času na čas shromažďuje, aby na obeti omše svätej a na iných službách Božích účasť bral, Pána Boha vrúcnyimi modlitbami a spevom chválil, za prijaté dobrodenia jemu ďakoval a o nové ho prosil.

Toto posvätné stavenie je dom Boží — kostol čili chrám. Blízko kostola býva fara, kde duchovný pastier čili kňaz prebýva.

Na pravo i na ľavo, hore i dole stoja domy obyvateľov, obyčajne vo dvoch radoch, a tvoria ulice. Vzadu za nimi sú stajne čili maštale a chlievy pre dobytok, ďalej úkole, stodoly a druhé hospodárske staviská.

Za staviskami nachodia sa živým plotom alebo druhou ohradou oddelené zahrady lebo humná. Toto sú spolu i s dvorom vnútorné pozemky obyvateľov. Ďalej za nimi ležia pozemky vonkajšie, totiž role, lúky, vinohrady (vinice), lesy a pasienky, a všetko toto dohromady tvorí obec (osadu) a jej chotár.

2. Obce, okresy, stolice.

Obec, v ktorej sme sa narodili, je naše rodisko; tá obec však, kde bývame, je naše bydlisko. Každá obec je zo všetkých strán inými obcami otočená. Medzi nimi nachodia sa menšie i väčšie

Obce.

obce. Celkom maľučké osádky menujú sa majery lebo pusty, väčšia obec volá sa dedina. Také väčšie osady, kde vydržiavajú sa každoročne v isté dni krajinské trhy (jarmoky), nazývajú sa mestečkami. Sú ešte i mestá, ktoré od kráľa isté práva čili svobody dostaly, a také menujeme preto slobodnými kráľovskými mestami. V mestách vydržiavajú sa obyčajne každý týždeň trhy.

Stolice a
okresy.

Viaciej takých majerov, dedín a mest dohromady tvorí jednu stolicu. To mesto, z ktorého vyšší úradníci celú stolicu riada, nazýva sa sídelným mestom stolice. Jednu stolicu od druhej delia širšie medze (hranice) a väčšie chotárne kópce. Naša stolica, v ktorej my prebývame, volá sa (? stolica), jej sídelné mesto je (? mesto). Stolice bývajú dla svojej rozsiahlosti na viac lebo menej slúžnovských okresov podelené; tak na pr. patrí naše bydlisko do ho slúžnovského okresu.

3. Strany sveta.

Strany sveta.

Aby sme vonku na poli kedykoľvek s istotou vyznať sa mohli, je nielen vo zvyku, ale i potrebné, vyznačiť si na nebi isté smerodajné miesta, ktoré nám potom k lepšiemu rozhladu slúžia.

Tieto miesta naznačuje nám slnko tam, kde ráno vychádza, na poludnie stáva, a večer zapadá. Tú stranu neba, kde slnko každé ráno zdánlivo vychádza, menujeme východom. Keby sme ráno proti tejto strane tvárou sa obrátili, a keby sme tak až do večera stáli, zkusili by sme, že nám večer slnko za chrbtom zapadá; tedy za nami, priam naproti východu leží západ. Od pravej ruky, kde slnko na poludnie o 12 hodinách stojí, je poludnia strana, čili juh; a na druhom boku od ľavej ruky je nočná strana čili sever.

Obrátíme-li sa potom tvárou k severu, budeme mať pred sebou sever, za sebou juh; na ľavej strane slnko zapadá, na pravej vychádza.

Máme tedy 4 strany sveta, totiž: východ, západ, juh a sever.

Jako sme videli, naznačuje smer týchto 4 stránok sveta zdánlivé vychádzanie a zapadanie slnka.

4. Rovina, vrch, údolie.

Površie zemské nenie všade jednaké; niekde je rovné, inde ale nachodia sa na ňom vyvýšeniny. Taký vidiek čili priestor, ktorý je všade rovný lebo plochatý, volá sa rovina alebo planina. Veliké, rozsiahle, pritom neúrodné a piesočnaté roviny menujú sa púšťe.

Rovina.

Vyvýšené čiastky zemského površia nazývame vršky lebo pahorky. Sú-li tieto vyvýšeniny veľmi značné, menujeme ich hory lebo vrchy. Kde je viacej súvislých radov vysokých hôr, tam povstáva pohorie. Končiare čili vrcholce daktorých vysokých hôr bývajú i v lete sňahom a ľadom pokryté, a volajú sa preto sňahníky čili ľadovce. No sú i také vrchy, čo časom dym, popol a oheň zo seba vyhadzujú; toto sú takzvané sopky, ohnivé vrchy čili vulkány.

Vrchy.

Väčšie priehlbiny medzi vrchami nazývajú sa údolia čili doliny.

Údolia.

5. Tekúce vody, stojáce vody.

Na suchej zemi nachodíme všade vody; tieto sú alebo tekúce alebo stojáce vody. Tekúce vody pochádzajú z prameňov čili stokov. Keď voda z prameňa vyteká, je len járkom, je-li už väčšia, menuje sa potokom. Vteká-li viacej potokov do jedného, povstáva rieka, a keď spojí sa viacej riek v jednu, tvoria veľrieku, ktorá i parné lode unesie a konečne do mora vteká. Vtok rieky do mora nazýva sa ústím.

Tekúce vod

Na suchej zemi stojáce vody sú buďto močiare lebo jazerá. Medzi jazerami sú nektoré tak veľké, že i lode po nich plávať môžu, jako po mori. Také jazero je u nás Balaton (blatenské jazero).

Stojáce vod

6. Zemevid (mappa).

Zemevid.

Zem, alebo jednotlivé jej čiastky možno i na papier nakresliť, čo sa i skutočne stáva. Na takom papieri môže byť vyobrazená daktorá krajina, stolica, alebo jakýkoľvek kus zemskeho površia, a ponač na ňom zemevidet, volá sa taký výkres zemevidom.

Strany sveta.

Keď nejaký rozostretý lebo zavesený zemevid obzeráme, je najprvšou vecou, aby sme boli na čistom so štyrmi stránkami sveta, ktoré už vonku na poli sme poznali. Zapamätajme si tedy, že na zemevide severnú stranu vždy hore najdeme. Dľa toho je na každom zemevide hore sever, dolu juh, na pravo východ a na lavo západ. Tie strany, ktoré oproti štyrom rohom zemevidu ležia, majú svoje zvláštne mená, a síce: horný pravý roh leží medzi severom a juhom a strana oproti tomuto rohu ležiaca volá sa severovýchod. Hore na lavo leží severozápad. Dole na pravo je juhovýchod, na lavo ale juhozápad.

Aby sme vyznali sa však ešte lepšie na zemevide, musíme poznať i tie rozličné čiary, kolieska, body a iné znaky, ktoré po ňom sem i tam nakreslené sa nachodia.

Pozrime si ich tedy po poriadku.

Znaky, čiary.

Hneď od kraju vidíme tlstú, krivú, popretrhovanú čiaru, ktorá vinie sa okolo celého obrazu, a obyčajne inou barvou nalíčená býva. Táto čiara značí krajinské hranice. Vnútri zemevidu vidíme podobné, ale menšie krivé čiary sem i tam sa krútiť. To sú hranice stoličné, ktoré tiež bývajú nekdy zafarbené.

Mimo týchto vidíme aj iné čierne, prehybované, ale nepretrhnuté čiary; tieto naznačujú tekúce vody. Čím tlstejšia je taká čiara, tým väčšiu rieku značí.

Od týchto rovnejšie, všade jednaké, čierne, kostkované čiary naznačujú železnú dráhu, po ktorej železnica chodí. Tiež tak hladké, ale tenšie čiarky znamenajú hradske, poštovske a iné cesty pre oby-

čajné vozy. Tmavé, zo samých tenulinkých čiarok pozostávajúce miesta značia hory a pohoria. Čím sú takoveto miesta tmavšie, tým vyššie hory znamenajú.

Menej tmavé, avšak tiež mnohými tenkými čiar-
kami nastienené, a kol do kola jednou tlstou čiarou
otočené miesta významávajú jazero. Niekedy aj
more na tento spôsob označujú, obyčajne však býva
prostriedok mora celkom biely, alebo modro-zelenka-
vou farbou zalíčený, pretože morská voda vskutku
takú zelenkavú farvu máva.

Na zemevide sú napísané mená miest a osád;
ale miesto, kde ležia, naznačuje malé koliesko alebo
bod. Väčšie alebo dvojnásobné kolieska znamenajú
kráľovské mesta; menšie zase mestečká.
Najmenšie bodky lebo kolieska označujú dediny.

Kde nalezá sa na miesto bodu hviezda, tam je
pevnosť či hrad. Také sú na pr.: Komár-
no, Temešvár, a t. d.

Je-li vedľa bodu malá kaď, to znamená, že sú
tam liečivé kúpele. Konečne pri železničných
staniách vidieť malú zastávku, pri parolodných
prístavoch kotvu; pri poštových staniách zakrú-
tenú trúbku, a kde volakedy chýrečná bitka stála,
dva krížom preložené meče.

II. Poznanie vlasti.

1. Uhorská krajina.

Krajina, v ktorej bývame, volá sa uhorská Uhorská kra-
krajina. Čo týka sa jej podoby, podobá sa ona jina.
veľkej kotline, ktorá je kol do kola vysokými vrcha-
mi obšúpená. Zemevid, na ňomž sú vrchy, vody, ro-
viny, jednotlivé obce a železničné dráhy našej vlasti
vyobrazené, nazývame zemevidom či map-
pou uhorskej krajiny.

2. Površie krajiny uhorskej.

Površie. Površie našej vlasti ukazuje nám hory, doly a roviny vo veľkej rozmanitosti.

Karpáty. Hneď na severozápadnom kraji, kde Dunaj do krajiny vteká, začína sa ohromné pohorie karpátske, ktoré na severu a východu okolo celej krajiny sa vine, až kde Dunaj zase vyteká, a jehožto výpusťky na viac miestach i do vnútra krajiny sa rozťahujú. Hlavné čiastky Karpátov sú: T a t r a, F a t r a a M a t r a, ktoréžto v spôsobe troch vrškov i do címeru krajinského vzaté boly; ďalej na východe rozprestierajúci sa K i r á l y h á g ó, deliaci Sedmohradsko od Uhorska. Najvyššie končiare karpátské sú lomnický a grlachovský končiar.

Alpy. Na západných stranách vlasti našej, blízko jazera balatonského, rozprestiera sa b a k o ň s k ý les a pohorie V é r t e š. Tieto však neprináležia ku Karpátom, ale ku A l p s k ý m s ň a ž ň í k o m, ktoré tu až do vlasti našej vnikajú.

Roviny. V prostrediu a v južnej čiastke uhorskej krajiny, od ľavého brehu Dunaja až skoro po hranice sedmohradské, rozkladá sa náramná rovina, bohatá na úrodu, kde však za viacej dní cesty vršku nevidno. Táto rovina je takzvaná d o l n i a z e m u h o r s k á. (Magyar Alföld.) Mimo tejto je vo vlasti našej ešte jedna veľká rovina na západe medzi Prešporkom a Komárnom, hodne menšia od predošlej a menuje sa p r e t o m a l o ú r o v i n o u u h o r s k o u.

3. Rieky a jazerá uhorské. 2

Rieky. Krásnu vlast našu ovláňujú premnohé väčšie i menšie rieky. Najväčšie medzi nimi sú D u n a j, T i s a, D r á v a a S á v a. Hlavné tieto rieky napodobnené sú aj v címeri uhorskom; po nich môžu sa i parné lode plaviť. Dunaj je najväčší zo všetkých. Na západe pri Pozsony (Prešporku) vchádza do krajiny; chvíľu poberá

sa ku východu, potom pri Vacove odrazu zakrúti sa k juhu a v tomto smere preteká krajinu až ku hranicám, tu však zase obráti sa ku východu, a opustiac pri Oršove vlast našu, po dlhej ceste vteká do č i e r n e h o m o r a.

Dunaj tvorí vo vlasti našej i početné ostrovy, medzi ktorými spomenút treba rozsiahly C s a l l ó k ö z hneď za Prešporkom; — potom ostrov Sv. A n d r e j a, M a r g i t s k ý o s t r o v a ostrov C s e p e l blízko Budapešti, konečne na juhu ležiaci ostrov m o h á ě s k y.

Po Dunaji najväčšia rieka naša je T i s a, ktorá na severo-východných stranách svoj pôvod bere a sem i tam sa zakrúcajúc stredom dolnej zeme ku hranicám teče, až konečne pri Titeli do Dunaja padá.

Všetky tekúce vody našej krajiny, vyjmúc len jednu dve, vtekajú buďto do Dunaja, buďto do Tisy.

Do Dunaja tečú z l a v a: Moráva, Váh, Nitra, Hron, Ipol a Tisa; za Tisou ale ešte Temeš a zo Sedmohradska prichádzajúca Aluta. Z p r a v e j s t r a n y pritekajú Dunaju: Lajta, Rába, Blatna, a s Múrou spojená Dráva; konečne i Sáva, do ktorej zase Kulpa a Unna padajú.

Tisa má nasledujúce znamenitejšie prítoky z p r a v a: Nagyág, Bodrog, (ktorý z riek Latorca, Ung, Laborca, Ondava a Topľa povstáva,) Hernád so Šajavou (Sajó) a Zadvou; z l a v a: Samoš, trojný (biely, čierny a rýchly) Kőrös, Maroš, najväčšiu to na plavbu súcu rieku sedmohradskú, a Bégu.

P o p r a d a D u n a j e c na severe tečú do Visly.

Z p o m e d z i p r i e p l a v o v z p o m e n e m e p r i e p l a v F r a n t i š k o v a p r i e p l a v B é g y, p o n i c h ž t o i l o d e c h o d i a.

Najväčšie jazero je B a l a t o n, p o k t o r o m p r e m á v a j ú š a i p a r n í k y; m e ň š i e s ú N e z i d e r s k é, V e l e n e s k é a P a l i ě s k é jazero.

4. Podnebie, plody, zamestnanie a premávka.

Podnebie našej vlasti pomenovať možno vôbec miernym. V severných a východných hornatých krajinách býva zima dlhšia a ostrejšia, nežli na dolných,

Prieplavy

Jazera.

Podnebie
plody.

zato má však každý vidiek svoje vlastné dary a prírodné krásy. Hornaté vidieky na severe a východe majú bohaté bane na zlato, striebro, železo a iné kovy, ďalej na soľ a na kamenné uhlie. Velikánske lesy sú hojné na drevo a divú zver. Na nižších vrškoch rodia sa svetochýrne vína. Na miernejších dolinách a rovinách dorába obyvateľstvo množstvo zbožia. Povedať možno, že baníctvo, roľníctvo a chovanie dobytku vo vlasti našej prekvitajú: obyvateľstvo zamestnáva sa zväčša týmto spôsobom a hľadá svoju výživu.

Zamestnanie,
premávka.

Baníctvo, priemysel a kupectvo prevádzajú obyvateľia meštanskí, kdežto ľud dedinský zväčša orby a chovania dobytku sa pridáva.

K oblahčeniu a napomoženiu kupectva a premávky slúžia okrem hradských ciest aj plavebné rieky a po celej krajine vinúce sa železničné dráhy.

5. Ústava a správa krajinská, címer a barvy krajinské.

Krajinská
správa.

Hlava a panovník uhorskej državy je korunovaný kráľ, ktorý je spolu aj panovníkom državy rakúskej, a jako taký nosí meno cisára. Kráľovi na pomoci vo spravovaní krajiny sú zodpovední ministri. Zákony dávajú krajine od ľudu zvolení vyslanci, vysoké kňazstvo a veľmoži, ichžto shromáždenie volá sa zákonodarný sbor alebo krajinský snem. Čo títo ustanovia a kráľ potvrdí, to je zákon; tieto zákony ale tvoria ústavu našej vlasti.

Každá krajina a každý národ má obyčajne svoj vlastný címer a svoje ustálené barvy.

Kraj. címer.

Címer našej vlasti, uhorskej krajiny, je na dve polovice rozdelená tabuľa na spôsob štítu, majúca na ľavej polovici štyri vodorovné pásy. Pásy tieto znamenajú štyri najväčšie rieky uhorskej državy, totiž: Dunaj, Tisu, Drávu a Sávu. — Na pravej polovici vypínajú sa vedľa seba tri vrchy lebo kopce, ktoré nám predstavujú vrcholce troch naj-

vyšších hôr: T a t r y, F a t r y, M a t r y. Na prostrednom kopci stojí dvojný apoštolský kríž; konečne nad celým címerom skveje sa koruna sv. Štefana.

Národné barvy uhorské sú: č e r v e n á, b i e l a a z e l e n á.

Národné
barvy.

6. Podružné krajiny, rozsiahlosť, obyvateľstvo.

Podružnými krajinami voláme také susedné krajiny, ktoré s hlavnou čili matkou krajinou v dajakom starodávnom úzkom spojení stoja. V takom podružnom spojení stoja s Uhorskou krajinou južne od nej ležiace krajiny: H o r v a t s k o, S l a v o n s k o a D a l m á c i a, ktoré už od viacej storočí doplňujúcu časťku mocnárstva uhorskej koruny tvoria.

Podružné
krajiny.

Rozsiahlosť našej vlasti s podružnými krajinami spolu obnáša 336 tisíc □ kilometrov. Počet všetkých obyvateľov činí 17 millionov.

Rozsiahlosť.

Okrem Uhrov bývajú v našej vlasti i inojazyčné národnosti a sice: S l o v á c i v severných častiach; —

Obyvatelia.

R u s í n i na severovýchode; — R u m u n i na východe. S r b i prebývajú vo väčšom počte na južnom kraji, H o r v á t i a T a l i a n i na juhozápade, N e m c i na západných hraniciach a na rovinách banátskych. Vo S p i š i a v S e d m o h r a d s k u prebývajúci Nemci menujú sa S a s i. Okrem týchto nachádzajú sa u nás — ačkoľvek v menšom počte — A r m e n i a G r é c i v S e d m o h r a d s k u, B u l h a r i v B a n á t e. — Ž i d i a cigáni sú po všetkých mestách a krajoch roztrúsení.

Národnosti.

Z ohľadu náboženského patrí polovička uhorských obyvateľov k náboženstvu rímsko-katolíckému, druhá polovička delí sa medzi rozličné vierovyznania. Cirkevnú správu nad katolíckmi vedie arcibiskup ostrihorský, ktorý je spolu i knieža-primas Uhorskej krajiny, ďalej arcibiskupi jágerský, kaločský a záhrebský s 20 riadnymi biskupami. G r é c k i katolíci majú jedného arcibiskupa a 6 biskupov. G r é c k a východná cirkev čili staroverská delí

Náboženstvo.

sa na metropoliu srbskú a rumunskú. Srbská má jedného patriarchu s 5 biskupami, rumunská ale 1 arcibiskupa a 2 biskupov. Reformáti čili kalvíni rozdelení sú na päť superintendentských okresov, a lútheráni tiež na tolko. Na čele každého okresu (dištriktu) stojí superintendent. Unitári v Sedmohradsku pod jedným biskupom stoja. Kňazia židovskí nazývajú sa rabíni.

III. Podrobný opis Uhorskej državy.

A) Uhorská krajina.

Uhorsko.

Površie našej vlasti je veľmi premenlivé. Prostriedok krajiny, na brehoch riek Dunaja a Tisy je veľká rovina (nížina), severnú, východnú a juhovýchodnú časť pokrývajú husté pohoria, kdežto kraj medzi Dunajom a Drávou nízke vršky a pahorky obsahuje.

I. DOLNOZEMSKÝ VIDIEK.

Dolnozemský kraj.

Dolná zem (az Alföld), najväčšia rovina našej vlasti, rozprestiera sa prostriedkom krajiny na brehoch Dunaja a Tisy, a rodí tolko znamenitého obilia, že ju i „potravným skladom Uhorska“ nazývajú. Tá čiastka, ktorá na juhu Maroše až po Dunaj sa rozkladá, je i pod menom Banát známa. Jej obyvatelia sú v prevažnom počte Uhria, na juhu Nemci a Srbi.

Stolice dolnozemskeho vidieku.

1. Pešť-Piliš-Šolt-Kiskun (Malokumánska) stolica.

— Hlavné mesto tejto stolice a spolu aj celej krajiny je **Budapešť**, s pol millionom obyvateľov, ležiace po oboch brehoch Dunaja, ktoréžto okrem svetoznámeho reťazového mostu ešte i nedávno vystavaný Margitin, — jako i železničný most spájajú. Na budínskej strane vypína sa vysoko nad Dunajom krásny hrad kráľovský, kde kráľ so svojimi dvoranmi v istej čiastke roku prebýva. Tu ochraňuje sa v kaplnke kráľovského palácu pravá ruka sv. Štefana a sv. koruna. Pre pohodlnejšiu

premávku so/zámkom a budínskymi čiastkami mesta je tu cez zámocký vrch prekopaný jask (tunel), a vedľa neho hore vrchom behajúci parný šmik. V Budapešti sídla všetky ministerstvá i druhé hlavné krajinské úrady. Tu zasedá snem krajinský, tu býva i korunovanie kráľa. Tu nachádzajú sa najvyššie ústavy pre vedy a umenie; premnohé vysoké školy i divadlá, knižnice a t. d. Tu je stredné miesto krajinského priemyslu a obchodu. Z pomedzi početných dielni spomeneme chýrečnú, staro-budínsku dielňu na lode. — Teplé kúpele budínske, lázne Margitské a budínske červené víno známe sú po celej krajine. — C z e g l é d, N a g y k ö r ö s, K e c s k e m é t, F é l é g y h á z, ľudnaté uhorské mestá pri železnici na juh bežiacej. † K a l o c s a na južnom kraji stolice. *V á c z (Vacov), má školu pre hluchonemých a trestnicu. V y š e g r á d s rumami nekdajšieho palácu uhorských kráľov. Blízo Budapešti leží Gödöllő, letnie bývanie kráľovskej rodiny.

2. **Báčbodrogská stolica.** Na rovine medzi Dunajom a Tisou. Značnejšie mesta: **Zombor**, na brehoch Františkoveho priplavu. S z a b a d k a, Baja, U j v i d é k (Novýsad), ľudnaté kráľ. mestá. Mestečko, Z e n t a chýrečné je víťazstvom, ktoré princ Eugen Savojský nad Turkami vydobí. Asi prostriedkom tejto stolice ide Františkov priplav (Ferencz-csatorna), ktorý Dunaj s Tisou spojuje a lode nosí.

3. **Jásznagykúnszolnoecká stol.** — Hl. m. **Szolnok**, má železničný most pres Tisu a silný obchod. — J á s z b e r é n y, kde ukazujú trúbu dávneho vodcu uhorského Lehela. M e z ö t ú r, K a r c z a g, T ö r ö k s z e n t - M i k l ó s, ľudnaté doňozemské mestečko.

4. **Hajducká stol.** — Hl. m. **Debrecin**, veľké,

Poznámky: a) Hrubšími literami tlačené mestá sú sídelné mestá stoličné. b) * hviezdičkou poznačené mestá sú biskupské, † krížikom znamenajú arcibiskupské sídelné mestá. O týchto možno všade povedať: je tam sídlo biskupa (arcibiskupa) s kapitulou, seminárom, vyšším gymnasiom, viacerými kláštorami a tlačiarňou.

rýdzo uhorské mesto; kalvíni majú tu veľké kollegium. Tunajšie mydlo, slanina a trhy rozchýrené sú po celej krajine. — B ö s z ö r m é n y, N á n á š, S z o b o s z l ó, ľudnaté mestá hajducké.

5. Saboléská stol. — Celé územie je jedna rovina. Značn. m. **Nyiregyház**, sídlo stoličné, najľudnatejšie mesto v stolici. — **Nagy-Kálló**, dorába saniter a pestuje dohán. — **Nyirbátor**, hlavné sídlo slavnej panovníckej rodiny Báthory.

6. Satmárska stol. — Hl. m. ***Szatmár-Németi**, ľudnaté mesto po oboch brehoch Samošu. — **Nagybánya**, **Felsőbánya**, s bohatými baňami na zlato a striebro. — **Nagy-Károly**/sídl. stolice.

7. Biharská stol. Zn. m. ***Nagyvárad**, (Veľký Varadín), prastaré mesto, sídlo biskupov rímsko-i gréckokatol.; hrob sv. Ladislava a iných kráľov uhorských. — **Diószeg**, tu rodí sa pod menom érmelléki alebo bakator známe výborné víno. **Nagy-Szalonta**, rodisko básnika Jána Arany.

8. Békéška stol. — Na úrodných rovinách tejto stolice stoja ľudnaté mestá. Hl. sú: **Békés-Gyula** na brehu bieleho Kőröšu. — **Čaba** má výše 30 tisíc obyvateľov. Než zostala mestom, bola najväčšou dedinou v celej Európe. Spomenúť treba ešte: **Békéš**, **Szarvása** a **Orosháza**.

9. Čanádska stol. — Zn. m. **Makó**, na pravom brehu Maruše. — **Mezőhegyes**, rozsiahla pusta s kráľ. žrebčiarňou, dochováva výtečné kone.

10. Čongrádska stol. — Hl. m. **Szeged**, (Segedín), hlavné mesto dolnej zeme, po Budapešti najľudnatejšie uhorské mesto. Na jeho nesmiernom rovnom chotári rodí sa sila obilia. Segedínske mydlo, paprika a tarhonya sú v obchode širokodaleko známy tovar. — **Hódmező-Vásárhely**, **Szenteš**, **Csongrád**, ľudnaté roľnícke mestá dolnozemske.

11. Arádska stol. — Zn. m. **Starý-Arad** úhladné a ľudnaté mesto so silným obchodom, grécko-vých.

biskupstvom a pevným hradom, v ktorom r. 1849. po ukončenom boji za svobodu 13 uhorských vojenských vodcov odpravili. — Világoš, v jehožto chotári r. 1849. uhorské vojsko složilo zbraň pred silnejším vojskom ruským. — Magyarát a Meneš, majú chýrečné vína.

12. **Torontálska stol.** — Hl. m. **Nagy-Becskerek**, (Veľký Bečkerek) jedno zo stredísk banátskeho obchodu so zbožím. Väčšie mestá sú ďalej: **Pančova**, **Török-Becse** a **Nagy-Kikinda**.

13. **Temešská stol.** — Zn. m. ***Temešvár**, sídlo čanádskeho biskupa, ústredné a najkrajšie mesto južného Uhorska s pevným hradom. — **Lippa** a **Nový Arad** majú silný obchod s drevom, ktoré sedmohradské plte po Maruši dovážajú. — Na vrchoch **Veršeckých** a **Bielokostolských** (Fehértplom) rodí sa výborné víno.

2. ZADUNAJSKÝ VRŠKOVATÝ VIDIEK.

Ten vidiek, ktorý na sever a východ Dunajom, od juhu ale Drávou obtočený je, pokrývajú všade nízke vršky čili pahorky. K väčším vrchom patrí **Bakoň**, **Vérteš**, a **baraňanské pohorie**. Pôda jeho je úrodná, obyvatelia zaoberajú sa s roľníctvom, s dochovávaním ovocia a vína a s pástovaním dobytku. Lesy poskytujú mnoho divočiny, vrchy ale mnoho kamenného uhlia a mramoru. Dľa reči sú obyvatelia **Uhria**, no najdú sa tú i **Nemci**, **Horváti** a **Vendi** (Slovinci.)

Zadunajský
vidiek.

Stolice zadunajského vrškovateho vidieku.

1. **St. mošoňská.** — Úrodná rovina vedľa jazera neziderského. Znamenitejšie m. **Magyar-Óvar**, (Uhorské Staréhrady) má chýrečnú hospodársku školu. — **Mošoň**, pri Dunaji, prevádza silný obchod so zbožím.

2. **St. šoproňská.** — Hl. m. **Šopron**, úhladné a ľudnaté kráľ. mesto. — **Ruszt**, malé kráľ. mesto, tu najšie víno rovná sa tokajskému. — **Csorna**, tu býva prepošť rádu premonštrátskeho. — **Nagy-**

Zemepis.

C z e n k, vo zdejšej krypte pochovaný je najväčší Uhor, gróf Štefan Széchényi.

3. St. **Győr** (rábska.) — Zn. m. ***Győr** (Ráb), ľudnaté, bohaté mesto, prevádza silný obchod so zbožím. — Sz. Márton (S v. Martin), tu na vrchu panonskom je hlavné opátstvo rádu benediktinského, založené Sv. Štefanom. V tomto kláštore nachádza sa jedna z najstarších a najbohatších knižníc našej vlasti.

4. St. **komárňanská** leží po oboch brehoch Dunaja. Hl. m. **Komárom** (Komárno), s nepremožiteľnou pevnosťou. — Tata, ľudnaté mestečko. — Neszmély, chýrna osada pre svoje výborné víno, a preto, že tu zomrel kráľ Albert.

5. St. **Esztergom** (ostrihomská.) — Leží z oboch strán Dunaja. Obyvatelia sú, vyjmúc daktoré osady, čirí Uhria. Hlavné mesto je † **Esztergom** (Ostrihom), sídlo najvyššieho kňaza uhorského, arcib. ostrihomského a kniežata-primasa krajiny Uhorskej. Na výšine starodávneho zámku, na vrchu, uhorským Sionom nazvanom, stojí velebná, svetochýrna Bazilika, najkrásnejší a najväčší to hlavný chrám sídelný v celej države Uhorskej. Vedľa nej vypína sa najstaršie a najľudnatejšie semeníšte (seminárium) sväto-Štefanské. V tomto meste narodil sa a krstený bol Štefan, prvý kráľ uhorský. — Naproti Ostrihomu leží mestečko Párkány, ktoré máva silné trhy. — Volačo nižej Ostrihoma leží osada Dömöš, kde Béla I. kráľ uh., smrť našiel. Na území tejto stolice nachádzajú sa bohaté lomy na mramor a doly na kamenné uhlie.

6. St. **Fehér** (belohradská.) — Na severovýchodnom kraji táhá sa pohorie V é r t e š. Zn. m. ***Székes-Fehérvár**, kde korunovali a pochovávali sa starodávni kráľovia. — Nyék, osada, v nejžto narodil sa Michal Vörösmarty, najväčší uhorský básnik. — Alcsúth, majetok a obľúbený byt arcikniežata Jozefa. V prostredku tejto stolice leží jazero velencské.

7. St. **tolňanská**. — Zn. m. **Szegszárd**. Na tunajších vrškoch rodí sa výborné červené víno. Tu je pochovaný

král Béla I. — Duna-Földvár a Tolna sú ľudnaté mesta pri Dunaji a lovia mnoho rýb.

8. St. **baraňanská**. — Hl. m. ***Pécs** (Pätikostoly), má utešený vidiek, je najkrajšie mesto v celom zadunajskom okolí, na blízku sú bohaté bane na kamenné uhlie. — Mohács, pri ktorom stála r. 1526. tá nešťastná bitka, kde Turci uhorské vojsko hrozne porazili, a kde aj sám kráľ Ludevít II. zahynul. — Šiklóš, v jehožto zámku zatvorený bol dočasne kráľ Žigmund.

9. St. **šomodská**, — juhovýchodne vedľa jazera balatonského. Zn. m. **Kapošvár**, asi v prostredí stolice, s dielňou na súkno. — Szigetvár, preslávená hrdinským Mikulášom Zrínyim, ktorý sa v tunajšej pevnosti s dakoľko sto chlapmi proti ohromnému tábora tureckému až do poslednej chvíle bránil. (1566.) V osade Nikla narodil sa preslulý básnik Daniel Berzsenyi.

10. St. **vesprímska**. — Na jej území rozprestiera sa bakoňský les. Hl. m. ***Vesprim**, vo vysokom zámku stojí krásny stolný chrám a biskupský palác. — Pápa, s chýrnym kollegiumom kalvínskym. — Zircz a Bakonybél, bohaté opátstva. V tejto stolici rodí sa výborné šomlavské víno.

11. St. **zalanská**, — leží na západnom brehu Balatona. Zn. m. **Zala-Egerszeg**. — Veľká-Kaniža, prevádza silný obchod. — Keszthely, s hospodárskou školou, teplými a studenými kúpeľami. — Tihany, na balatonskom polostrove; má opátstvo benediktínske a svetochýrnu ozvenu. — Füred na brehu Balatona, s oblúbeným kúpeľom. V tejto stolici vidno okolo Balatona rozvaliny hradov: Rezi, Tátika, Csobáncz a Szigliget, ktoré Alexander Kisfaludy krásnymi povestami oslávil.

12. St. **Vas** (železná) — prostriedkom teče rieka Rába. Zn. m. ***Szombathely**, má muzeum (sbierku) na rímske starožitnosti. — Kőszegh, starý hrad tunajší obrátil víťazne Mikuláš Jurišič proti 300 tisíc Turkom r. 1532. — Sv. Gotthard, pri ktorom Turci porážku utrpeli.

3. SEVEROZÁPADNÝ HORNATÝ VIDIEK.

Severozápadný
hornatý vidiek.

Na vrchnej strane vlasti našej, na ľavom brehu Dunaja rozkladajúci sa vidiek je vysokými vrchami Karpátskeho pohoria pokrytý. Tento priestor, ktorý od východu rieky Hernád a Tarca so svojimi údoliami obtáčajú, sklaňá sa na juhu k Dunaju a tvorí tam rovinu, takzvanú malú nížinu (kis alföld), ktoréhožto čiastka „Csallóköz“ (ostrov Žitva, nemecky Schütt) je spolu najúrodnejšou čiastkou celého vidieku. Hornaté kraje nejsú k orbe veľmi spôsobilé, preto vyhľadávajú obyvatelia hôr svoj chlieb chovaním oviec, baníctvom, drevokupectvom a rozličným priemyslom. Dľa reči sú severozápadne Slováci, na severovýchode Nemci, na juhu Uhria.

Stolice severozápadného hornatého vidieku.

① **Stolica Pozsony** (prešporská) — Významnejšie miesta sú: **Pozsony** (Prešporok) kráľ mesto. Za dávnych časov tuto korunovali kráľov a vydržovali krajské snemy. Za týmto mestom začínajú sa malé Karpaty. — Nagyszombat (Trnava) má mnoho krásnych kostolov. — Szentgyörgy (Sv. Jur), **Modor**, **Bazin**, mesta, kde rodí sa mnoho vína.

② **St. nitranská.** — Hlavné miesta: ***Nitra**, so starodávnym zámkom. — **Érsek-Ujvár** (Novézámky) ľudnaté mestečko v južnom kúte stolice. — **Lipótvár** (Leopoldov), vedľa Váhu, s trétnicou. — **Piešťany** a **Bajmócz** s teplými, liečivými kúpeľami.

③ **St. trenčianská.** — Prostriedkom tečie Váh. Hlavné miesta: **Trenčín**; vo vysokom hrade nachádza sa veľmi hlboká studňa, ktorú niekdy zajatí Turci vykopať museli. — **Teplice**, od chýrečného kúpeľa tak zvané.

④ **St. oravská.** — Najsevernejšia čiastka našej vlasti. Zem má hornatú a neúrodnú. Znam. m. **Alsó-Kubin** (Dolný Kubin), má bohatú knižnicu. — **Trstená**, s gymnasiumom.

⑤ **St. Turócz** (turčanská) — Obyvatelia zamestnávajú sa hlavne dorábaním syra a malým obchodom s

plátnom. Hl. m. **Turócz-Sz.-Márton** (Turčanský-sv.-Martin.) — Znióváralja, (Kláštor) so štátnou uč. pripravovňou.

6. St. **Liptovská**, — jej syr a brindza sú širokodaleko známe. Hlavné m. **Liptó-Szent-Miklós** (Liptovský-sv.-Mikuláš. — Rózsahegy (Ružomberk), má dobrý mramor, Korytnica, chýrne kúpele. V tejto stolici vyčnievajú dva najvyššie vrcholce tatranské: Kriováň a Kráľova hoľa.

7. St. **Szepes** (spišská), — leží pod vysokými Tatrami. Hl. m. **Lőcse** (Levoča), starodávne, úhladné mesto, má výborný hrach. Szepesváralja (*Podhradie) dorába lan. Z početných miest treba spomenúť ešte: Igló a Kežmarok. — Tátra-Füred (Šmeks) s oblúbeným kúpeľom.

8. St. **Zólyom** (zvolenská). — Zn. m. **Besztercze-Bánya** (*Baňská-Bystrica), ďalej Zólyom (Zvolen), so starým hradom, Brezno, Libetbánya bohaté baňské mesta. — Sliac s chýrnym kúpeľom.

9. St. **Bars** (tékovská). Leží pri Hrone. Predné zamestnanie obyvateľov je baníctvo a roľníctvo, Hl. m. **Aranyos-Marót** (Zlaté Moravce) v prostriedku stolice. — Léva (Levice) so štátnou pripravovňou. Najznamenitejšie mesto v tejto stolici je Kőrmöczbánya (Kremnica), má bohaté doly na zlato a striebro; tu razia sa známe kremnické dukáty.

10. St. **hontianská**. — Zn. m. : **Ipolyság**, vedľa Ipolu. — Selmeczbánya (Štiavnica), najväčšie mesto v stolici, s bohatými baňami na zlato a striebro, a výbornou akademiou, t. j. vysokou školou, kde vyučuje sa baníctvu a lesníctvu. Tu dorábajú sa aj známe štiavnické fajky.

11. St. **nógrádska**. — Zn. m. **Balassagyarmat**, má veľký záľar. — (Losonc, Lučenec) úhladné mestečko. Za povstania r. 1848. bolo od Rusov na prach spálené, ale odtedy ho ešte krajšie vystavali. — Gáč s dielňou na súkno, Salgó-Tarján s baňami na kamenné uhlie.

12. St. **gömörská**. — Hornatá stolica táto má bohaté bane, odkiaľ premnoho železa a iného kovu dostáva. Zn. m. **Rima-Szombat** (Rimavská-Sobota), má chýrne biele

pečivo. — *Rozsnyó, (Rožňava) najznamenitejšie mesto v stolici. Aggtelek, v jehož chotáre nachádza sa veľiká jaskyňa, Bará dla zvaná. — Dobšina, má znamenité bane na meď; Četnek chýrečný doháň.

(13) St. **boršodská**, — Zn. m. **Miškolcz**, pri rieke Šajó ležiace mestečko s pekným vidiekom. — Ónod, na blízko nachádza sa povestná púšť Mohi, kde pod panovaním kráľa Bélu IV. divokí Tataři uhorské vojsko v krvavej bitke potrelí. (1240.) — Diósgyör, má dielne na papier, železo a sklo.

(14) St. **hevešská**, — rozprestiera sa pod horou Matrou. Hl. m. † **Eger** (Jäger.) Starodávny hrad tunajší proti útokom tureckým r. 1552. hrdinsky bránil Štefan Dobó, jehožto bojovníkmi i ženské smelo pomáhaly. Na okolitých vrchoch rodí sa výborné červené víno. Ludnatejšie mestečka sú: Hatvan a Gyöngyös. — Parád, známy kúpeľ so sirkovou vodou. Pšenica, víno, dyne a doháň tejto stolice sú ďaleko-široko chýrečné.

4. SEVEROVÝCHODNÝ HORNATÝ VIDIEK.

Severových.
hornatý vidiek.

Severovýchodný hornatý vidiek pokrývajú husté skupeniny vrchov a veľikánske lesy; jeho severné a východné hranice sú divé a nie veľmi úrodné, v južných, nižšie položených častiach však dobré zbožie a znamenité víno sa rodí. (Hegyalja.) V horách jeho sú všeliaké divé zvery, i medvedi vo veľkom počte. Jeho vrchy dávajú soľ, železo a vzácne opály (drahokamy.) Obyvatelia sú Uhri, Rusíni, Slováci a Rumuni.

Stolice severovýchodného hornatého vidieku.

(1.) St. **Sáros** (šáryšská). — Hl. m. ***Eperjes** (Prešov.) Szeben, Bártfa, král. mesta, v poslednom sú chýrne kúpele. Zpomenúť treba ďalej Šóvár pre solné vary a Sulín pre kyslú vodu. V Vörösvágás (Červenici) vykopávajú najkrásnejšie opály. Po krajine cestujúci drotári pochádzajú zväčša z šáryšskej a trencianskej stolice.

2) St. abaujtorňanská. — Hl. m. *Kassa, (Košice) najkrajšie a možno povedať hlavné mesto horného Uhorska, s utešeným starodávnym stolným chrámom. — Já s z ó, bohaté prépoštstvo reholníkov premonštrátskych. — Nagy-Ida stala sa povestnou hrdinskou obranou cigánskej posádky. — Torna so starým, porúcaným hradom. — Szilicze s podivnou jaskyňou, v ktorej voda v lete zamrzne a v zime sa roztopí.

3) St. zemplinská. — V tejto na dlho rozloženej stolici rodí sa na tak zvanej Hegyalja svetoznáme vzácné víno, ktoré pod menom tokajčiny, jakožto kráľ medzi vínami, draho sa predáva. Pochádza z Tokaju, Tarcalu, Mádu, z Olaszi a Tályá. Hlavné mesto je Sátoralja-Ujhely pod vrchom Sátor. — Šárospatak, kde nachádzajú sa viacstoročné vysoké školy kalvinské.

4) St. ungvárska. — Značn. miesta: *Ungvár, sídlo grécko-katol. biskupa munkáčskeho. Zpomenutia hodné sú ešte: Szobráncz, s liečivými kúpelami a Szérednye, so znamenitým vínom.

5) St. beregská. — Hl. m. Beregszász. Tunajšie mlynské kamene rozvážajú sa ďaleko. — Munkáč, kde sem pricestovavší Uhria od práce vydobývania vlasti vypočinuli. V zdejšom pevnom hrade stráža teraz štátnych väzňov.

6) St. ugočská. — Stredom jej tečie Tisa. Zn. m. Nagy-Szóllós, kde rodí sa výborné víno. — Tisa-Ujlak, loví mnoho rýb a má solný sklad.

7) St. marmarošská. — Hornatá a drsná stolica táto je náramne bohatá na soľ, v rozsiahlych jej horách zdržuje sa množstvo divej zvere. Zn. m. Marmaros-Sziget (Marmarošská-Sihot) s velikánskymi solnými sklady. Rónaszék a Sugatag majú najbohatšie solné bane v celej krajine. — Felsővisó, v jehožto chotáre prúdi sa pod menom Süliguli známa kyselá voda, ktorú každoročne v mnoho tisíc sklenicách po celej krajine rozvážajú. 8

5. JUŽNOVÝCHODNÝ HORNATÝ VIDIEK.

Južnových.
hornatý vidiek.

Od veľkej uhorskej nížiny na východ rozprestiera sa v temer štvorhranatej podobe južnovýchodný hornatý vidiek vlasti našej, čili sedmohradský hornatý kraj, obklúčený skoro všade veľmi vysokými, na mnoho miestach večným snehom pokrytými vrchami, ktoré k juhovýchodnému karpátskemu pohoriu patria. Vnútrok vidieku pokrývajú nižšie vršky a tu, jako i v údoliach riek, nachodia sa mnohé na zbožie a víno úrodné miesta. Lesy dávajú mnoho dreva, vrchy ale zlato, striebro, železo a množstvo soli. Obyvatelia sú Uhria, Sasi a Rumuni.

Stolice južnovýchodného hornatého vidieku.

① St. **Krassószörényská**, — v jej hornatých krajoch sú bohaté bane na kov i na kamenné uhlie. Hl. m. ***Lugoš**, sídlo grécko kat. biskupa. † **Dognáčka** a **Oravica** sú znamenité baňské mestá. — **Karáňsebeš** s vojenskou školou. — **Mehádia**, tunajšie kúpele tisíceŕi navštevujú. — **Oršova**, leží na hraniciách. Dunaj tu opúšťa hranice našej vlasti.

② St. **Huňadská**, — najväčšia medzi sedmohradskými stolicami. Zn. m. **Déva**, má bane na meď. Starodávny hrad je teraz rozrúčaný. — **Vajdahunyad**, starodávny tunajší zámok ešte Ján Hunyady staval. Má znamenitý železný hámor a lejárňu. V tejto stolici vypína sa najväčší vrch sedmohradský, tak zvaný **Retezát**. Tu rozprestiera sa víťaznými bitkami prešlávené pole **Kenyérmező** a najkrásnejšia rovina sedmohradská **Hátszegvidék**.

③ St. **Alsófejér** (dolňo-belohradská) — Zn. m. **Nagy-Enyed**, má chýrne kollegium. ***Gyulafejérvár**, sídlo r. k. biskupa a grécko kat. arcibiskupa (Tento posledný býva však v **Balásfalve**.) Pevnosť prvej triedy. — **Zlatna** a **Abdrudbáňa**, majú bohaté bane na zlato a striebro. — † **Balásfalva**, bydlisko arcib. grécko-kat.

④ St. **tordaaraňošská**. — Hl. m. **Torda** so solnými

baňami. Na blízku nachádza sa podivná skalná puklina. (Tordai hasadék.) — Torocko, má bohaté železné bane.

5) St. koložská. — Hl. m. **Kolozsvár**, bývalé hlavné mesto Sedmohradska. Vysoké školy, muzeum a viacero znamenitých vyučovacích ústavov sa tu nachádza. Rodisko kráľa Matiaša. — Kolozs, oplýva soľou.

6) Szilágyska. stol. — Zn. m. **Zilah** so štátnou učiteľskou prípravňou; — ďalej Szilágy-Somlyó a Tašnád.

7) St. Szolnokdoboka (solnocko-dobocká) — Hl. m. **Dées**, tam, kde spojujú sa dva Samoše; má bohaté soľné bane. — Szamosújvár, hlavné mesto sedmohradských Arménov a sídlo grécko-katol. biskupa; výtečná pevnosť, v ktorej sú teraz zločinci uväznení.

8) St. Besztercze-Naszód (bystricko-nasódská.) Zn. m. **Besztercze**. Jej obyvatelia prevádzali nekdý silný obchod so susednými Poliácami. — Naszód a Radna, majú oľovné bane a liečivé kúpele.

9) St. maroštorďanská. — Hl. m. **Marosvásárhely**, hlavné mesto Sikulov (Székelyek.) Najväčšia pamätnosť je bohatá knižnica grófa Telekiho. — Szász-Régen, silný obchod s plťami. — Görgény, dielňa na sklo i na papier.

10) St. Kis-Küküllő. — Zn. m. **Erzsébetváros**. Arménski obyvatelia prevádzajú kupectvo. — Dicsőszent-Márton, nekdajšie sídlo stolice.

11) St. Nagy-Küküllő. — Hl. m. **Šegešvár** a **Medgyes** s usilovnými saskými obyvateľmi. Pri Šegešvári bola r. 1849. tá nešťastná bitka s Rusy, v ktorej slavný básnik uhorský Alex. Petöfi zahynul.

12) St. Szeben. — Hl. m. ***Nagy-Szeben**, hlavné mesto sedmohradských Sasov, sídlo grécko vých. románskeho arcibiskupa. Medzi rozličnými ústavmi vyniká Bruckenthalovská obrazárňa. — Disznód, neobyčajne veľkí saskí obyvatelia hotujú súkno.

13) St. Fogarasská. — Zn. m. **Fogaras**, vedľa rieky Aluty, so starodávnym hradom nekdajších knie-

žat sedmohradských. — Porumbák, má povestné sklenené výrobky.

(14) St. brašovská. — Hl. m. Brassó pod vrchom Bučez-om. — Najľudnatejšie mesto v Sedmohradsku. Súkno a iné výrobky svoje vyváža zväčša do susedného Románska. Feketehalom, jehožto obyvatelia premnoho byvolov chovajú.

(15) St. Háromszék. — Najväčšia rovina na juhovýchode Sedmohradska. Zn. m. Szepsi-szent-György, vedľa rieky Aluty, má výborné vyučovacie ústavy. — Kézdi-Vásárhely, má veľké pálenice (na lieh), chýrne perníkárstvo, priemyslovú školu a sirotinec. — Előpatak a Kovászna, s chýrečnými kúpeľami.

(16) St. Csík. — Najkrajnejšia stolica celej krajiny od východu s ostrým podnebí. Zn. m. Csík-Szereda, malé mesto pri pohorí Hargita. Stavby tunajšej pevnosti slúžia teraz vojenským potrebám. — Csík-Somlyó, osada, má kat. vyššie gymnasium, prípravovňu, ľudnatý kláštor františkánsky a krásny kostol. K tunajšiemu zázračnému obrazu Rodičky Božej prichádzajú tisíce nábožných pútnikov z krajov sedmohradských i románskych. — Gyergyó-szt.-Miklós, silný obchod vedúce mesto; obyvatelia sú zväčša Arméni. — Borszék a Tušná, chýrečné kúpele. Borszékovská silná voda s vínom miešaná je obľúbený nápoj.

(17) St. Udvarhely. — Zn. m. Székely-Udvarhely, najďávnejšia domovina Sikulov s výtečnými vyučovacími ústavami. — Székely-Keresztúr, jehožto obyvatelia hotujú sita. Zpomenúť načím ešte Parajdské soľné bane, a na viac míl sa rozprestierajúcu jaskyňu Almáškú. V posledných troch stolicách prebývajú všade usilovní, dobrí a lepšieho osúdu hodní Sikuli.

6. FIUME, UHORSKÉ POMORIE.

Táto pri mori ležiaca čiastka našej vlasti je dľa svojej zemepisnej polohy odtrhnutá od materskej krajiny, a leží na brehu adriatického mora:

avšak z ohľadu verejnej správy bezprostredne k Uhorsku prináleží. Hlavné mesto je **Fiume** s dielňou na lode, námorníckou školou, silným obchodom a mnohými dielňami. V jeho prístave stojí vždycky mnoho námorských lodí.

B) Podružné krajiny.

Za južnými brehami Drávy a Dunaja rozprestierajú sa až hen k adriatickému moru krajiny: **Horvátsko-Slavonsko** a **Dalmácia**. Bár tieto krajiny osobitnú krajinskú správu majú prislúchajú predsa ku kráľovstvu Uhorskému, tvoria doplňujúcu čiastku priestoru uhorskej državy, a menujú sa podružnými krajinami, s Uhorskom spolu „krajinami koruny uhorskej,“ činiac s ním mocnárstvo Uhorské.

Podružné krajiny.

a) Horvátsko-Slavonsko.

Leží v juhozápadnom rohu našej vlasti. Na jeho území premieňajú sa hory s údoliami. Jeho obyvatelia hovoria horvátsky a sú temer všetci rímski katolíci.

Horvátsko-Slavonsko.

Stolice Horvátsko-slavonské.

1. Stolica **Lika-Kerbava**. Hl. mesto **Gospič**.
 — 2. St. **Modruš-Fiume**, hl. m. **Ogulin**. — 3. St. **zahrebská**. Hl. m. † **Zagrab**, (Agram,) spolu hlavné mesto celej krajiny. Tu vydržiavajú sa krajinské snemy podružných krajín; je tu všeučilište (universita), muzeum a rozličné vedecké a učebné ústavy. — 4. St. **Varasd**, (varaždínska), hl. m. **Varaždín**. — 5. St. **Belovár-Kőrös**, hl. m. **Belovár**. — 6. St. **požegská**, hl. m. **Požega**. — 7. St. **Verőcze** (verovická), hl. m. **Eszék** (Osiek). — 8. St. **Szerém** (sriemska), hl. m. **Vukovár**. Značnejšie mestá su ešte: **Karlovice**, **Petrovaradín** a **Zimony**. Tu zomrel **Ján Hunyady**.

b) Dalmácia.

Táto skalnatá prímorská krajina prináleží od viac sto rokov ku kráľovstvu uhorskému. Teraz však pri-

Dalmácia.

delená je ešte ku krajinám, pod rakúsku správu patriacim. Obyvatelia sú Slaviani a Taliani, a zamestnávajú sa zväčša lovom morských rýb a pestovaním južného ovocia. Hlavné mesto je † **Zara**. sídlo arcibiskupa, zemskej správy a iných úradov. **Ragusa**, **Kattaro**, **Spalato** a iné znamenitejšie mestá ležia všetky pri adriatickom mori. K týmto krajinám patria tiež pri brehu morskom ležiace síhote (ostrovy), medzi ktorými sú znamenitejšie: **Pago**, **Arba**, **Lissa** a **Kurzola**.

IV. Država rakúska.

Država rakúska.

Na západných, severných a severovýchodných hraniciach kráľovstva uhorského leží viacero väčších-menších krajín, ktoré vlast našu na spôsob polkruhu obrubujú. Všetky tieto krajiny pospolu tvoria državu rakúsku, čili mocnárstvo rakúske. Obyvatelia rakúskej državy sú Nemci, Slovania a Taliáni, počtom 23 millionov; hlavné zamestnanie jejich je priemysel, menovite vo fabrikách. Ponevác krajiny državy rakúskej i uhorskej pod jednoho mocnára patria, stoja spolu v spojení a jedajú v istých dôležitejších záležitostach spoločne. Z týchto dvoch spojených držav pozostáva mocnárstvo **r a k ú s k o - u h o r s k é**.

Na západ od našej vlasti ležia nasledujúce krajiny rakúske:

Rakúske krajiny.

1. **Dolné Rakúsko**, na západnej hranici Uhorska. Jednu čiastku územia jeho zaujímajú výhonky alpešského pohoria. Hlavné rieky sú Dunaj, Morava a Lajta; hlavné mesto je **Viedeň** pri Dunaji, hlavné a sídelné mesto celého mocnárstva rakúskeho; má 1 million obyvateľov. Rod panovnícky behom roku striedave už tu, už zase v **Budapešti** býva.

2. **Horné Rakúsko**, po oboch stranách Dunaja, s hlavným mestom **Linc-om**. Horné a dolné Ra-

kúsko tvoria spolu arcikniežatstvo Rakúske. Jedno od druhého delí rieka E n Ź a (Enns.)

3. **Solnohradsko** (Salzburg), hornatá krajina s hlavným mestom Salzburg (Solnohrad) pri rieke Salzach.

4. **Štýrsko** (Steiermark), na jeho území stojá vysoké vrchy. Dorába množstvo železa. Hlavné mesto je H r a d e c (Gratz) pri rieke Múre.

5. **Korutánsko**. (Karintia.) Hlavné mesto K l a g e n f u r t (Celovec.)

6. **Krajna**, hl. m. L a i b a c h.

7. **Tirolsko a Vorarlberg**, prevysokými sňazníkami a mnohými horskými jazerami oplývajúca krajina. Južne bývajúci obyvatelia sú Taliani. Hlavné mesto je I n n s b r u c k pri rieke Inn.

8. **Rakúske pomorie**, hlavné mesto T r i e s t na brehu adriatického mora, stredisko a hlavný prístav námorského obchodu rakúskeho. K rakúskemu pomoriu patrí i niekoľko blízko ležiacich adriatických ostrovov, jako: V e g l i a, C h e r z o a L u s s i n.

9. **Cechy**, jedna z najväčších krajín rakúskej državy, vôkol obtočená vrchami. Obyvatelia sú Česi a Nemci, ktorí vyznačujú sa tkaním plátna, hotovením skla a baníctvom. Hlavná rieka je Labe (Elbe.) Hlavné mesto je P r a h a, starodávne, krásne a ľudnaté mesto po oboch brehoch Vltavy-

10. **Morava**, na severozápadnom kraji našej vlasti, s českými a nemeckými obyvateľmi. Hl. m. B r n o (Brünn); má chýrne dielne na súkno

11. **Sliezske**, jedna z najmenších krajín rakúskych; leží severozápadne od našej vlasti. Obyvatelia hotujú množstvo plátna. — Hl. m. O p a v a (Troppau.)

12. **Galicie a Lodomeria** táhá sa vedľa severných hraníc Uhorska. Územie má striedavo hornaté a rovné. Hlavné rieky sú Visla a Dniester. Obyvatelia sú Poliaci, Rusíni a premnoho židov. Hlavné mestá sú: L e m b e r g (Lvov) a K r a k o v.

13. **Bukovina**, na východných hraniciach našej

vlasti, malá, hornatá krajina. Väčšina obyvateľov sú Rusíni a Rumuni. Býva tu aj dakolko tisíc Uhrov, ktorých tu Č á n g ó -mi menujú. Rieky: D n i e s t e r, Pruth a Sereth. Hl. m. Č e r n o v i c e.

Bosna a Hercegovina.

Bosna a Hercegovina.

Bosna a Hercegovina tvoria spoločný majetok „rakúsko-uhorského mocnárstva.“ Dľa práva patria tieto krajiny k Turecku, lež ponevác tamejšie obyvateľstvo v ustavičných nepokojoch žilo, splnomocnily turecká vláda a europejské mocnosti r. 1878. rakúsko-uhorské mocnárstvo, aby tie dve krajiny svojím vojskom obsadilo. Obyvatelia týchto hornatých krajín sú Slovania a Turci, ktorí roľníctvom, baníctvom a chôvou dobytku sa živia a obchod prevádzajú, menovite so sušenými slivkami. Hlavné mesta: S e r a j e v o, s 50,000 obyvateľmi a silnou pevnosťou na brehoch rieky Bosny; M o s t a r, pri rieke Narente.

V. Európa.

Poloha, morá, ostrovy.

Europa.

Mocnárstvo rakúsko-uhorské, a tak i naša vlast, leží v Europe. Pozre-me-li na zemevide lebo zeme-guli túto čiastku zeme, pozdáva sa nám jako veli-kánsky polostrov. Zo troch strán obklúčená je mo-rami, a len na východe súvisí s pevninou asijskou. Od severu má **ľadové more**; od západu **atlantický oceán**, od juhu **stredozemné more**, čiastku predo-šlého. Tieto veľké morá vnikajú na viac miestach ďaleko do pevnej zeme a tým spôsobom povstávajú menšie čiastky morá, zálivy a polostrovy. Tak má severné **ľadové more** za čiastku **biele more**. — Hlavné čiastky **atlantického oceánu** sú: **severné čili nemecké more**; v ý

Morá.

chodné čili baltické more, ktoré má zase viacej zá-
livov; prieplav La-Mánš a záliv biskajský. — Od
stredozemného mora delia sa: adriatické
more, grécke ostrovné more, mramorové
a čierne more. Vo všetkých týchto morách
nachádzajú sa početné, väčšie-menšie ostrovy.

Väčšie ostrovy sú v severnom Iadovom
mori: Izland; v atlantickom mori: Veľká Bri-
tania a Irland; v stredozemnom mori: Kor-
sika, Sardinia, Sicilia, Malta, Kandia. Väčšie polo-
ostrovy sú na severu: skandinávsky: na západu;
pyrenejský; na juhu: taliánsky a bal-
kánsky; — konečne krímský polostrov.

Ostrovy.

Polostrovy.

Rieky, hory, jazera, roviny.

Na území Európy jesto mnoho veľkých riek,
ktoré ku rozličným morám pospiechajú. Do Iado-
vého mora tečie Pečora; do východného
Néva, Visla a Odra; — do severného Labe
(Elba) Rýn a Temža; — do prieplavu La-Mánš vy-
lieva sa Sajna; † do atlantického oceánu
Loár, Žironda, Duero a Tajo; — do stredozem-
ného mora Ebro, Rhona a Tibera, — do adria-
tického mora Pó a Etš (Adiža); — do čier-
neho mora Dunaj, Dniester, Dnieper; — do azov-
ského mora Don, a do kaspického mora čili
jazera Volga a Ural.

Rieky.

Roviny
Rvoudal
Rvinit
Gradon

Väčšie jazera: v Rusku Ladoga a Onega,
vo Švédsku Vener, Vetter a Melár; vo
Švajčiarsku jazera bodenské a genfské;
v Taliansku Lago Maggiore (madžóre), Komo
a Garda; vo vlasti našej Balaton.

Jazera.

Hlavnie pohoria: 1. Alpy, rozprestierajú sa
vo Švajčiarsku. 2. Karpáty na severných a vý-
chodných krajoch našej vlasti. 3. Pyrenejské
pohorie medzi Španielskom a Francúzkom. 4. Ap-
peninské pohorie v Taliansku. 5. Balkán

Pohoria.

na polostrove tohože mena. 6. Kaukasus medzi čiernym a kaspickým morom, 7. Uralské pohorie, ktoréžto tvorí hranicu medzi Európou a Asiou.

Roviny.

Medzi tymito pohoriami rozprestierajú sa tu i tam veľké roviny, z nichžto najznamenitejšie sú ruské roviny, uhorská dolná zem a románske planiny. — Oheň sopčiace vrchy čili sopky sú: Vezuv pri Neapoli, Etna v Sicílii a Hekla na ostrove Izland.

Europa je z ohľadu vzdelanosti prvá medzi piati čiastkami sveta. Okrem našej vlasti je v nej ešte mnoho mocnárství a krajín. Vidzme teda, ktoré sú ostatné krajiny europejské.

1. Rusko.

Rusko.

Najrozsiahlejšie mocnárstvo v Europe. Vnútri má nesmierne roviny. Podnebie jeho je na juhu mierne, na severu strašne studené. Na jeho rozsiahlych rovinách rodí sa množstvo zbožia. V horách nachádzajú sa bohaté bane. Obyvatelia prináležia k rozličným národom. Hlavné mesto je Petrohrad, pri ustí rieky Néva. — Moskva, sídlo starodávnych cárov, asi v prostriedku državy.

2. Švédsko a Norvégia.

Skandinávia.

Tieto dve spojené krajiny zaujímajú polostrov skandinávsky. Podnebie, zvlášte na severných stranách, je veľmi tvrdé. Obyvatelia zamestnávajú sa zväčša lovením zvere a rýb, roľníctvom a baníctvom. Hlavné mestá: vo Švédsku Štokholm, v Norvegii Christiana.

3. Dánsko.

Dánsko.

Leží na polostrove medzi severným a východným morom. K tejto krajine prináležia ešte i mnohé ostrovy, z nichžto najväčší je Izland. Hlavné mesto krajiny je Kopenhagen.

4. Nemecko.

Nemecko.

Mocnárstvo nemecké povstalo z viacej väčších-menších nemeckých krajín vjedno spojených, t. j.

z království: pruského, bavorského, saského a württembergského, ďalej z viacej menších krajín a ďakolko neodvislých mest. Medzi tymito spojenými krajinami stojí na prvom mieste Prusko, jehož kráľ súčasne i titul n e m e c k é h o c i s á r a nosí. Hlavné mesto: Berlin, na severe, sídlo cisára a snemu ríšskeho. Znamenitejšie mestá: Mníchov, (München), Drezda, Leipzig, (Lipce), Hamburg. †

5. Hollandsko.

Táto rovná, vzdelaná krajinka leží vedľa severného mora, proti jehožto záplavám umelými hrádzami a násypami obránená je. Zamestnáva sa obzvlášťne roľníctvom, obchodom, záhradníctvom a námorníctvom. — Hl. m. Amsterdam.

Nem. dolnia zem.

6. Belgicko.

Južný sused Hollandska. Územie jeho je tiež rovné a úrodné. Obchod a dobrobyt krajiny napomáhajú početné plaviteľné rieky a prieply, i mnohé železné dráhy, ktorými pekná táto krajina husto pretkaná je. — Hl. m. Brusel.

Belgicko.

7. Francúzsko.

Ohľadom ľudnatosti, dobrobytu a vzdelanosti jedna z popredných držav európejských. Jeho vína, módný tovar a priemyslové výrobky rozchýrené sú po celom svete. Hlavné mesto Paríž má blízko dva milliony obyvateľov. Ostrov Korsika v stredozemnom mori tiež prináleží Francúzsku.

Francúzsko.

8. Anglicko.

Leží na dvoch veľkých ostrovoch a pozostáva z troch spojených království: z anglického, škotského a írlandského. Spoločným menom volá sa Veľká Britania. Čo do fabričného priemyslu, bohatstva a hlavne námornej válečnej moci je ono najprednejšie mocnárstvo. Hl. m. v Anglicku London; má najviac

Anglicko.

obyvateľov medzi všetkými európskymi mestami. V Škótsku Edinburg, na ostrove írlandskom Dublín.

9. 10. Španielsko a Portugalsko.

Španielsko a
Portugalsko.

Tieto dve krajiny rozprestierajú sa na polostrove pyrenejskom a sú od Francúzska pyrenejským pohorím oddelené. Najväčšiu časť polostrova zaujíma Španielsko. Na západnom brehu oceánu leží Portugalsko. Hlavné mesto je vo Španielsku Madrid; v Portugalsku Lisabon.

11. Taliánsko.

Itália.

Celý apennínsky čili italský polostrov zaujíma Taliánsko, ku ktorému prináleží aj ostrov Sicília. Hlavné mesto Taliánska a spolu celého katolíckeho kresťanstva je Rím, starodávne, svetochýrne mesto. Tu sídli Jeho Svätosť, rímsky pápež, hlava celého sveta kresťanského. Z pomedzi nepočtých tunajších pamätností spomeneme: pápežský palác, Vatikán rečený a svetochýrny chrám Sv. Petra. Veľké mestá sú ďalej: Benátky (Venedig, Velence,) vystavané v adriatickom mori na samých malých ostrovoch, tak že po uliciach načím sa na člnoch vozit; potom Flórenc, Neápol a Miláno, (Mailand.)

12. Švajčiarsko.

Švajčiarsko.

Malá táto občina (republika) leží medzi Nemeckom a Taliánskom, v najvyšších krajoch alpských. Hotuje znamenité hodiny a jemné priemyslové výrobky. — Pozostáva z viacej menších, v jedno spojených krajín (kantonov). Najznamenitejšie mestá sú Bern, Ženéva (Genf) a Zürich.

13. Krajiny balkánskeho polostrova.

Balk. polostr.

Na južných a juhovýchodných hraniciach našej vlasti leží polostrov balkánsky, — tak zvaný od pohoria Balkanu, — s viacerou väčšími-menšími krajinami. Medzi tymito spomenutia zasluhuje na prvom mieste:

a) **Turecko**, s hlavným mestom **Konstantinopolom**, sídlom sultána tureckého. — b) **Kráľovstvo Srbské** južný sused našej vlasti; hl. mesto **Belgrad** (Nándorfehértár) pri vtoku Sávy do Dunaja. — c) **Románsko**, spojené kráľovstvo z Moldavy a Valaška; juhovýchodný sused uhorského mocnárstva. Hlavné mestá: **Bukarešta** a **Jassy**. — d) **Čiernahora** (Montenegro), malé kniežatstvo po strmých skaliskách rozložené. Hl. mesto **Četinje**. — e) **Bulharsko**, (Bulgária) kniežatstvo; hl. mesto **Sofia**. — f) **Východná Rumelia**, hl. m. **Filipopol**. — g) **Grécko**. Dávna moc a sláva jeho teraz iba z chýru je známa. Hl. mesto kráľovstva sú **Athény**. Z viactisícročných umeleckých pamätností a krásnych stavieb nachodia sa tam už len daktoré rozvaliny.

VI. Asia.

Východne od Európy rozprestiera sa najväčšia časť sveta, **Asia**. Zo troch strán otočená je nesmiernymi morami, a síce: od severu **ľadovým morom**; od východu **veľkým oceánom**; od juhu **indickým morom**, v ktorých sa i viacej väčších-menších ostrovov nachádza. Územie severné je zväčša rovné; na iných častiach vypínajú sa ohromné hory. Najprednejšie medzi nimi je pohorie **Himalája**, jehožto končiar **Everest** za najvyšší vrch na celom svete sa považuje.

Z pomedzi polostrovov sú výtečnejšie: na východe vystupujúce: **Korea** a **Kamčatka**; na južnom kraji **Arábia**, predná a zadná **India**; na západe **malá Asia**.

Väčšie ostrovy sú: **japonské**, **filipínske** a **Sunda-ostrovy** vo veľkom oceáne; **Ceylon** v mori indickom; ďalej **Rhodus** a **Cyprus** v mori stredozemnom.

Rieky.

Medzi riekami vynikajú: *J a n t s e k i a n g*, *A m u r*, *H o a n g o*, *O b a i*. Od týchto menšie sú: *I n d u s*, *G a n g e s*, *T i g r i s a E u f r a t*, jako i rieka *J o r d á n* vo sv. Zemi. Tieto posledné rieky často spomínajú sa v dejepise, jak biblickom tak i svetskom.

Jazerá.

Z pomedzi jazier treba pripomenúť: *K a š p i c k é*, moru podobné jazero; ďalej *a r a l s k é a b a j k a l s k é* jazerá, jako i *m r t v é m o r e* v *P a l e s t í n e*.

Obyvatelia.

Následkom svojej rozsiahlosti má Asia o mnoho viac obivateľov nežli Europa. Národy tamejšie sú jak dľa reči tak i dľa náboženstva veľmi rôzne; — z ohľadu vzdelanosti nevyrovňajú sa národom európejským, a poneváč mnohé európejské krajiny majú tam svojích osadníkov, preto veľká časť Asie prináleží pod vládu európejských mocnárov.

Väčšie krajiny a moncnárstva.

Krajiny
asijské.

1. **Sibiria.** Skoro celá severná časť Asie patrí pod ruskú vládu. Väčšia polovica tohoto asijsko-ruského majetku menuje sa Sibiria, náramne rozsiahla, zväčša však neúrodná a studená krajina. Sem posielal ruský cár nešťastných vyhnančov. Hl. m. *I r k u t s k*.

2. **Asijské Turecko,** pozostáva z pobrežných krajín západných. Hlavnéjšie čiastky sú: *M a l á A s i a*, polostrov, *A r m é n s k o*, *S y r i a a P a l e s t í n a*. Znamenitejšie mesta: *S m y r n a*, *B r u s s a*, *D a m a s k u s a J e r u z a l e m*, posvätné mesto kresťanstva.

3. **Arábia,** — polostrov medzi červeným morom a zálivom perským, zväčša piesočnatá púšť, no sem i tam má i úrodné kraje; — domov to zasmušilých beduinov, tiav, vzácnych koní a drahého korenia. Delí sa na viacej krajín. Hl. m. *M o k k a a M e d i n a*; — ďalej *M e k k a*, pútnické miesto mohamedánov.

4. **Persia,** leží na východ od Arábie. Sem patrí tiež: *A f g a n i s t á n*, jehožto panovník teraz podrobený je Angličanom; — a *B e l u d ž i s t á n*, stojáci pod viacerými, neodvislými pohlaviami, ktoré krajiny

spolu s Persiou Irán sa nazývajú. Hlavné mesto mocnárstva perského je Teherán, sídlo šaha čili panovníka perského.

5. **Východná India**, pozostáva zo dvoch veľkých polostrovov na južnej strane Asie. Západný polostrov volá sa prednou Indiou, kde sa pohorie Himalajské k nebu vypína. Východný polostrov menuje sa zadnou Indiou. Obidve sú veľmi ľudnaté a úrodné krajiny. Rodí sa tam cukrová trst, káva, bavlna a rozličné drahé koreniny. Najväčšie časť prináleží Angličanom. Znamenitejšie mestá v prednej Indii sú: Kalkutta, Madras, Bombay; v zadnej Indii: Singapore.

6. **Čína**, lebo Čína, na juhovýchodnej strane Asie, najväčšie a najľudnatejšie mocnárstvo na celom svete, ku ktorému patrí aj Mandžúrsko, Mongolsko a iné pobočné krajiny. Hlavné mesto je Peking, sídlo cisárova, majúce 3 milióny obyvateľov. Z Číny pochádza hodváb, čaj (thea) a jemný porcelán.

7. **Japán**. Država táto leží vedľa východných brehov Asie na ostrovoch, jako Anglicko. Obýva ju uslovný a priemyselný ľud, ktorý si europejskú vzdelanosť pomaly osvojuje. Hlavné mesto Jeddo má viac než 2 milióny obyvateľov.

VII. Afrika.

Táto čiastka zeme otočená je zo všetkých strán morom a preto podobá sa veľkému ostrovu. Vnútorne kraje sú nám zväčša ešte neznáme, ponevác cestovanie po nich pre náramnú horúcosť a divých obyvateľov je veľmi nebezpečné. Ľud v tejto čiastke sveta prebývajúci je z väčšej stránky čierny, odkiaľ i meno černocho v čili muríňov nosí, nevzdelaný, polodivý. Lev, tiger, slon, (elefant), nosorožec, hyéna, krokodil, pštros a iné u nás nevidané zvery sú tu doma. Severne nachodiaca sa časť zeme je pustá, podobná pie-

Afrika.

Obyvateli

sočnatému moru, kde nič nerastie. Medzi týmito púšťami je najväčšia Sahara, ktorá asi tolko priestoru zaujíma, jako celá Európa; len tu i tam nachádzajú sa v nej zelené miestočka, o a z a m i nazvané, kde sa všakové rastliny a pramene (studničky) nachádzajú.

Površie.

Najpamätnejšie pohoria sú: Atlas na severe, pohorie Kong, na severozápade a Šňahové hory v južnej čiasťke.

Väčšie ostrovy: od východu Madagaskar, od západu: ostrovy Azorské, Kanárske, Zeleného predhoria a Sv. Heleny.

Medzi riekami vynikajú: vo východných čiasťkach Nil a Zambezi; na západnom brehu Senegal, Niger a Kuango čili Kongo.

Známejšie krajiny sú:

Krajiny.

1. **Egypt** na severu; sem prináleží aj Nubia a Sennár. Zem túto ovláduje rieka Nil. Tvoria časť tureckej državy a stojí pod vládou miestokráľa. Hlavné mestá sú: Kairo a Alexandria.

2. **Berbersko**, jehožto čiasťky tvoria krajiny Tunis a Tripolis turecké provincie, — ďalej Algír, francúzska osada, a Marokko, samostatné sultánstvo. Všetky majú hlavné mesta toho istého mena jako patričné krajiny.

3. **Abessinia**, leží na juhovýchodnej strane Egypta pri čevrnom mori, hornatá zem, obyvatelia černosi. Hlavné mesto je Gondár.

4. **Pobrežné krajiny** na východe, juhu a západe sú zväčša európejské osady. Zpomedzi nich pripomeneme: na západnom pobreží Senegambiu; od tejto na juhu hornú a dolnú Guineu; od týchto na západ državu Kongo; na južnom rohu Kapsko, znamenitú osadu anglickú. Na severných stranách tejto osady prebývajú Hottentotti, Zulukafferi a iné polodivé národy.

5. **Sudánskom** volá sa vnútorná časť Afriky, kde sa mnoho krajín nachádza, ktoré Európani zväčša ešte neznajú.

VIII. Amerika.

Túto veľkú čiastku zeme našiel Kolombus až na konci 15- ho stoloetia, preto ju aj N o v ý m s v e - tom volajú. Delí sa na dve hlavné čiastky, totiž na Severnú a na Južnú Ameriku, ktoréžto užina P a n a m s k á spojuje.

Amerika.

Najznamenitejšie pohorie sú K o r d i l l e r y, ktoré ťahajú sa jako ohromná reťaz po západnom brehu celej Ameriky. Medzi početnými končiarimi najvyššie vyčnieva Sorata v južnej Amerike. Na východných stranách nalezajú sa preveliké rovnyiny.)

Površie.

O s t r o v y amerikánske tvoria od východu celú skupeninu a volajú sa dohromady Západnou Indiou. Najväčšie z nich sú: Kuba, Jamaika, San Domingo a Portoriko, na ktorých rastie hojnosť kávy, bavlny, cukrovej trsti, tabáku a t. d.

Ostrov.

V ä č š i e rieky v severnej Amerike: L o - renco so svetochýrnym vodopádom Niagara; Misissippi a Rio grando del Norte.

Rieky.

V južnej Amerike: A m a z o n, najväčšia rieka na svete, O r i n o k o, L a P l a t a, a iné. — Medzi početnými jazerami znamenitejšie sú: H o r n é j a z e r o, H u r o n, O n t a r i o, N i k a r a g u a, a i.

Táto čiastka sveta oplýva všeliakými pokladami prírody. N a j d á v n e j š í o b y v á t e l i a jej sú medobarevní Indiáni, ktorí však zväčša už vyhynuli; terajšie obyvateľstvo pozostáva okrem vstehoalcovcov europejských z muríňov a Číňanov.

Obyvatelia.

Prednejšie državy a krajiny v severnej Amerike.

1. Grönland (Grónsko). Tento veľký ostrov má pre náramnú zimu len málo obyvateľov a okrem zdejších Eskimákov zdržujú sa tu i cudzinci, ktorí sem chodia loviť veľryby a morských psov (tuleňov).

2. Tak zvané Sjednotené štáty na južných stranách; hl. m. New - Y o r k a W a s h i n g t o n.

3. Anglické čili britské krajiny.

4. Mexiko, občina na juhozápadnom konci so stejnomenným hlavným mestom.

5. Stredná Amerika, úzky kus zeme, ktorý skrz užinu panamskú obe Ameriky spojuje. X

Državy južnej Ameriky.

1. Brazília, republika (občina) nesmiernej rozsiahlosti. Hl. m. Rio-Janeiro.

2. Ostatné krajiny juho-amerikánske sú tiež neodvislé občiny. Znamenitejšie z nich sú: Peru, hl. m. Lima; — ďalej Kolumbia, Bolívia, La Plata a Chile: hlavné mesto posledného je San-Jago. Pripomenutia zasluhujú ešte: Ekuador, Argentína, Uruguai, Paraguai, Guiana a Venezuela.

3. Patagonia, na južnom konci, za ktorým leží hrbka ostrovov, Ohnivou zemou nazvaných a morskou užinou Maghellánovou oddelených.

IX. Australia.

Australia.

Táto čiastka sveta — ináč i Novou Holandiou menovaná — je najmenšia medzi všetkými piati, a ponevác v najnovšom veku bola odkrytá, preto volá sa aj Najnovším Svetom. K nej patria i okolo nej ležiace početné ostrovy, ktoré menujú sa pospolu Polynesiou čili ostrovo-svetom.

Površie.

Vnútrajšok tejto svetovej čiastky je ešte zväčša neznámy. Z pomedzi hôr spomeneme Modré hory a z riek Murray. Medzi plodami, hlavne zo zvieratskej ríše, má i také, ktoré nenachádzajú sa v iných čiastkach sveta, k. p. Kengurú (klokan), zobalec, australský pes a i. Má i bohaté bane na drahé kovy.

Tunajší praobyvatelia sú Maláji čili australskí muríni. Južné a východné kraje obydlené sú zväčša anglickými vystehovalcami, ktorí tu už viacej prekvitajúcich osád a miest majú. Medzi tymito poldednými najznamenitejšie je Sidney, s prístavom, na východnom brehu sídlo anglického hlavného správcu; ďalej Melbourne, s anglickým všeučilištom, na juhovýchode. Z pomedzi poly-nésskych ostrovov spomenúť treba: Novú Guineu, Novú Britaniu, zem Van Diemensovú a i. I tu rozmahá sa vždy viac obyvateľstvo a vzdelanosť europejská.

Obyvatelia.

Zn. miesta.

X. Zem.

1. Obzorník, obzor.

Keď vonku na svobodnom poli okolo seba pozreme, zdá sa nám tak, jako keby v nedostiznej dialke tmavomodrá nebeská obloha zôkol vôkol zeme sa dotýkala. Celé to kolo, kde nebe i zem zdánlivo sa dotýkajú, volá sa obzorník (látókör), a hrani- ca, až pokiaľ v ňom zrak náš dohliadnuť môže, nazýva sa obzor (láthatár) čili horizont.

Obzorník,
obzor.

2. Podoba zeme, jej rozdelenie, pohyb a povrchie.

Kdekoľvek na povrchu našej zeme do okola sa rozhliadneme, vidí sa nám všade, že je zem naša nesmierne veľká vodorovná plocha. Toto klamlivé zdanie pochádza odtiaľ, ponačiar naraz vždy len malúčku čiastku zemského povrchu prehliadnuť môžeme. V celku vziata je naša zem veľké, guľe podobné teleso, ktoré v svetovom priestore svobodno sa vznáša. Z tej príčiny užíva sa k vyobrazeniu celej podoby zemskej hodná guľa, na spôsob dyne, ktorá zemeguľu lebo globusom sa menuje.

Podoba zem

Pozrime sa teraz na jej dva najkrajnejšie body, kde tie dve železné ôsky sú upevnené. Ony nám označujú tú vymyslenú osu, okolo nejž naša zem pravidelne sa točí. Tieto dva body nazývajú sa preto točnami; vrchná je severná, dolná ale južná točna.

Rozdelenie
zeme.

Rovne ďaleko od obydvoch točien vidíme v prostriedku nápadnú čiaru kruhovú, ktorá zemeguľu na dve rovné polovice delí, na severnú a južnú polguľu. Toto je rovník, na ktorý slnečné paprsky kolmo padajú, a preto tam vždycky náramná horúčosť panuje. Z oboch strán rovníka bližšie ku točnám vidíme dva iné rovnobežné kruhy, za ktorými paprsky slnečné nepáľa už tak silno; keď slnko na svojej zdánlivej dráhe daktorý z týchto dvoch kruhov dosiahne, nepokračuje už ďalej, ale obráti sa späť k rovníku. Tieto kruhy menujú sa preto obratníkmi, a síce ten čo na severnej polguli beží, obratníkom raka, ten ale, ktorý sa na južnej polovici nachádza, obratníkom škopca. Za obratníkmi je povetrie čili podnebie miernejšie. Nedaleko uhlov vidno tiež dve silnejšie čiary, točnami nazvané, za ktorými ustavičná silná zima panuje. Podľa toho rozoznávame na zemskej guľi päťoraké podnebie, totiž: dve studené, dve mierne a jedno horúce podnebie (pásmo). Vlast naša padá do severného mierneho podnebia. Okrem tých rovnobežných kruhov vidíme na zemeguli ešte aj iné kruhy, ktoré krížom cez obratníky a rovník bežia od jednej točny k druhej. Keď slnko nad nektorým z týchto kruhov stojí, vtedy majú všetci, čo pod tou čiarou bývajú, poludnie. Z tej príčiny volajú sa tieto kruhy poludníkmi.

Točenia-sa
zeme.

Už raz bolo povedané, že zem naša ustavične sa točí, a síce má dvojnásobný pohyb, totiž okolo seba i okolo slnka.

Okolo seba čili okolo svojej ose otočí sa zem

raz za 24 hodín, a následkom tohoto točenia máme deň a noc. Okolo slnka zase otočí sa raz za 365 dní a 6 hodín, a to je priam jeden rok, ktorýžto na štyri čiastky delíme. Tieto štyri čiastky roku sú jaro, leto, jaseň a zima.

Prizreme-li sa bližej na povrch čili na vonkajšok zemegule, uvidíme, že najväčšia čiastka jakousi modrozelenou farbou je zalícená, a že tu i tam väčšie kusy zase inú farbu majú. Tá modrozelená farba znamená to veľké more čili oceán, ktorým všetka pevná zem je otočená. Tie inobarevné kusy znamenajú pevninu čili suchú zem. Povrch zeme pozostáva teda z vody a zo suchej zeme. Voda prikrýva skoro trikrát toľký priestor, ako pevná zem.

Povrch.

3. Čiastky pevniny a mora.

Pevná zem delí sa na päť hlavných častok, ktorých mená sú: Európa, Asia, Afrika, Amerika, Australia. Obyčajne nazývame ich čiastkami zeme lebo dielmi sveta. Z pomedzi nich zaujíma nás najviac Európa, lebo v tejto čiastke zeme nachodí sa i drahá vlasť naša.

Čiastky zeme.

Všetko na povrchu zemskom nachodiace sa more delíme podobne na 5 hlavných častok. Tieto hlavné čiastky sú nasledujúce: 1. Severné ľadové more, 2. južné ľadové more, — okolo oboch točen. Obe tieto mora sú obyčajne zamrznuté. 3. Atlantické more, idúce od jedného ľadového mora až k druhému. 4. Indické more, medzi atlantickým a tichým morom; 5. Tiché, čili svetové more.

Čiastky mora.

Na mori môžeme rozličné tvary zpozorovať. Na daktorých miestach vodrela sa čiastka mora hodne hlboko do pevniny; takéto zárezy morské do pevniny menujú sa zátoky lebo zálivy. Morské lode zvykly sa nezriedka na takých miestach pristavovať. Inde vidíme, že sa úzka čiastka mora

medzi dvoma pevninami ťahá: to je užína morská. Jestli však úzky kus zeme dve morá od seba oddeľuje, voláme ho užínou zemskou. Na mnohých miestach vidíme kusy pevnej zeme vókol vodou obtočené; to sú ostrovy lebo sihote. Kde však nejaký kus suchej zeme na troch stranách vodou obtočený je, na jednej ale s väčším kusom pevniny súvisí, o tomto kuse hovoríme, že je to polostrov.

Slnko, mesiac, hviezdy.

Svet. Na nebeskej oblohe vidíme vo dne ligotať sa slnko, v noci ale mesiac a mnohé hviezdy, ktoré spolu s našou zemou, — čo tiež nič iného nenie, jako hviezda, — nebeskými telesami sa zovú a dohromady svet tvoria.

Slnko. Slnko je velikánska stojáca hviezda (stálica), od ktorej zem, jako i daktoré druhé nebeské telesá, bludice, vlasatice i padajúce hviezdy svetlo i teplo dostávajú, a dohromady slnečnú sústavú tvoria. Slnko je poldruhamillionkrát väčšie než zem a je od nás tak veľmi vzdialené, žeby sme po najrýchlejšej železnici iba za 500 rokov k nemu dostať sa mohli.

Trebárs sa nám to ináč zdá, nehýbe sa slnko predsa nikdy so svojho miesta, ani hore, ani dolé, ani do predu. Točí sa iba samo okolo seba, a to vzdy na jednom stálom mieste; preto voláme ho stojácou hviezdou čili stálicou.

Bludice. Zem, na než my bývame, nenie tiež nič iného, jako guľaté nebeské teleso, ktoré krúti sa okolo seba samého, ale i okolo slnka; preto nazýva sa blúdaccou hviezdou, čili bludicou. Taká bludica je i mesiac, ktorý okolo svojej vlastnej ose, okolo našej zeme, a s touto i okolo slnka sa točí,

a tak trojakým spôsobom naraz sa pohybuje. Mesiac je menší, než naša zem.

Blúdacie hviezdy sú tiež i vlasatice (kométy), ktoréžto dlhým jasným chvostom (bradou) sa vyznačujú a okolo slnka cestu svoju kónajú. Niekedy priblíža sa natoľko našej zemi, že ich ľahko i svo-
bodným okom zpatrit môžeme.

Padajúce hviezdy sú podobne drobné bludice, ktoré, rozpuknúc sa na svojej ceste okolo slnka, jako povetrone na zem padajú.

Okrem týchto ligotá sa ešte nesmierne množstvo jasných hviezd na oblohe nebeskej, z ktorých niekoľko tisíc i neozbrojeným okom videt sa dá; najväčšia ich čiast dá sa však iba pomocou ďalekohľadov zbadat. Počet hviezd udáva sa na viacej millionov.

Vlasatice.

Padajúce
hviezdy.

Hviezdy.

O B S A H.

	Strana.
I. Poznanie rodiska a jeho okolia	5
II. Poznanie vlasti	9
III. Podrobný opis Uhorskej državy	14
A) Uhorská krajina	14
1. Dolnozemský vidiek	14
2. Zadunajský vrškovaty vidiek	17
3. Severozápadný hornatý vidiek	20
4. Severovýchodný hornatý vidiek	22
5. Južnovýchodný hornatý vidiek	24
6. Fiume, uhorské pomorie	26
B) Podružné krajiny	27
IV. Država rakúska	28
V. Európa	30
VI. Ázia	35
VII. Afrika	37
VIII. Amerika	39
IX. Austrália	40
X. Zem	41
XI. Slnko, mesiac, hviezdy	44

Asia.

Australia.

A black and white topographic map of the Americas, showing the continent of North America in the upper half and South America in the lower half. The map uses contour lines to represent elevation and shading to indicate terrain. The Isthmus of Panama is clearly visible connecting the two continents. The map is oriented vertically on the page.

**Severná-
Amerika.**

**Južná
Amerika.**

**Slovenská
pedagogická
knihnica
Bratislava**

1686 15

HUNGÁRSZÁG

TERKEPE

1686 15